

EL MANUSCRIT MÉS ANTIC DE LA
VITA ET PASSIO SANCTI DESIDERII
DE SISEBUT COPIAT PEL SACERDOT ISARN DE
VIC I ALTRES CÒDEXS REALITZATS PEL MATEIX
AMANUENSE*

per JESÚS ALTURO i TÀNIA ALAIX

RESUM

Identificació del manuscrit més antic fins ara conegut de la *Vita et passio sancti Desiderii* de Sisebut, conservada en un passioner copiat a final del segle x pel sacerdot Isarn per a ús de la catedral de Vic i actualment servat només en un bifoli incomplet entre la notable col·lecció de fragments de manuscrits de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, frag. XXIV-3. Hom presenta el text ofert per aquest passioner i hom assenyala les seves lectures variants respecte de les més modernes edicions. S'identifiquen, a més, altres còdexs copiats pel mateix Isarn, escrivà de diplomes i amanuense de còdexs; entre els quals unes *Homiliae xl in Euangelia* de sant Gregori i uns lliçoners per a la missa. Tots aquests fragments s'han recuperat de relligadures de Santa Maria de Moià, Sant Julià de Vilatorrada, Santa Eugènia de Berga i Sant Boi de Lluçanès.

* Aquest estudi ha estat realitzat dins el projecte HAR2016-77780-P, concedit pel Ministeri d'Economia i Competitivitat.

Paraules clau: rei visigot Sisebut, *Vita et passio sancti Desiderii*, final del segle X, sacerdot Isarn, catedral de Vic, fragments de còdexs, sant Gregori el Gran, *Homiliae XL in Euangelia*, lliçoner de la missa, Santa Maria de Moià, Sant Julià de Vilatorça, Santa Eugènia de Berga, Sant Boi de Lluçanès, escribes de diplomes, amanuenses de còdexs.

THE OLDEST SURVIVING MANUSCRIPT OF KING SISEBUT'S *VITA ET PASSIO SANCTI DESIDERII* COPIED BY THE PRIEST ISARN OF VIC, AND OTHER CODICES MADE BY THIS AMANUENSIS

ABSTRACT

Identification of the oldest surviving manuscript of the *Vita et passio sancti Desiderii* written by Sisebut, King of the Visigoths, which was copied in the late 10th century by the priest Isarn and kept in a passionary for the use of the Vic Cathedral. This fragment, now an incomplete bifolio, is conserved in the notable collection of codex fragments at the Vic Episcopal Library, frag. XXIV-3. The text of this passionary is presented in this paper, pointing out its variant readings with respect to the most modern editions. Other codices copied by Isarn, a diploma scribe and codex amanuensis, are also identified, including some *Homiliae XL in Euangelia* by Saint Gregory the Great and some mass lectionaries. All these fragments have been recovered from bindings from Santa Maria de Moià, Sant Julià de Vilatorça, Santa Eugènia de Berga and Sant Boi de Lluçanès.

Keywords: Sisebut, King of the Visigoths, *Vita et passio sancti Desiderii*, late 10th century, priest Isarn, Vic Episcopal Library, codex fragments, Saint Gregory the Great, *Homiliae XL in Euangelia*, mass lectionary, Santa Maria de Moià, Sant Julià de Vilatorça, Santa Eugènia de Berga, Sant Boi de Lluçanès, diploma scribes, codex amanuenses.

La col·lecció hagiogràfica de textos referents a la vida i a la passió de Desideri, bisbe màrtir de Viena del Delfinat, ha estat reunida pel P. Jacques Dubois el 1965¹ i completada més recentment per José Carlos

1. J. DUBOIS, «Le dossier historique d'un saint au haut Moyen Âge, Saint Didier évêque de Vienne et martyr (+606 ou 607)», *Bulletin d'Histoire et d'Archéologie du Diocèse de Belley*, 40 (1965), p. 33-57.

Martín Martín.² I ben clar queda en aquests repertoris que, bàsicament, són tres les versions de la *vita et passio* d'aquell sant prelat.³ D'elles, la més rellevant és, sens dubte, la deguda al rei visigot Sisebut, que regnà entre els anys 612 i 621. Però, malgrat l'antiguitat de la composició d'aquesta obra, la tradició manuscrita que ens l'ha transmès és de testimonis força recents. Basti recordar que els de major vellúria dels fins ara coneguts remunten al segle XVI. Es tracta dels manuscrits següents:

- Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 13085, s. XVIII (B),
- Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 590, s. XVII (J),
- Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 1346, s. XVI (M),
- El Escorial, Biblioteca del Real Monasterio de San Lorenzo, ms. b.III.14, s. XVI (O),
- Toledo, Archivo y Biblioteca Capitular, ms. 27-24, s. XVI (T),
- Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 18735/29, s. XVIII (X).⁴

Tanmateix, ens és grat de poder presentar ara un nou manuscrit, del qual s'ha conservat només un bifoli incomplet. Es tracta de la resta d'un passioner originari de la catedral de Vic que transmet l'esmentada *vita et passio* des del començament fins a l'inici del capítol 7. Aquest fragment de passionari també ens ofereix algunes engrunes textuais de la *Passio sancte Agnetis uirginis et martiris*, de la *Passio sanctorum Fructuosi, Augurii*

2. J. C. MARTÍN IGLESIAS, «Una posible datación de la Passio sancti Desiderii BHL 2149», *Euphrosyne*, 23 (1995), p. 449-450, nota 36.
3. I podem donar la raó a dom Dubois quan diu que les altres «n'ont d'autre intérêt que de témoigner à leur façon de la popularité de saint Didier», «Le dossier», p. 57. Dubois, però, no coneix la versió de Berlín, identificada per J. C. Martín, sinó sols les dues publicades per l'humanista Bonino Mombrizio (1424 - ca. 1478) i el jesuïta belga Godfrey Henschen (1601-1681), respectivament. Vegeu la seva nota 50, on recorda que «elles on été publiées l'une (*Bibliotheca hagiographica latina*, n° 2151) par Mombricitus, *Sanctuarium*, I, fol. 220v-221v, l'autre (*Bibliotheca hagiographica latina*, n° 2152) par Henschenius, *Acta Sanctorum*, Maii, V, p. 252-253». D'altra banda, de la segona versió, la deguda a un monjo anònim de Viena, hem identificat també el text més antic: un simple retall de foli que, en el seu dia, formà part d'un còdex copiat cap a l'any 900, amb tota probabilitat a Lió. J. ALTURO i T. ALAIX, «A New Codex Fragment Produced in Lyon in around AD 900, which Transmits the Anonymous *Vita et passio sancti Desiderii episcopi et martyris*», *Hagiographica*, 26 (2019), p. 47-65.
4. J. C. MARTÍN IGLESIAS, «Sisebutus visigothorum rex», a *La trasmissione dei testi latini del medioevo = Mediaeval latin texts and their transmission*, vol. 1, Florència, Edizioni del Galluzzo, 2004, p. 409-410.

et Eulogii martirum i de la *Passio sancti Vincentii leuite et martiris*.⁵ Tot amb tot, no ens referirem en la present ocasió a aquestes altres passions, només a la de Desideri.

Però, abans de passar a la descripció codicogràfica i paleogràfica del nou testimoni, i de presentar la seva versió textual, recordem que, en resum, les obres sobre sant Desideri expliquen la seva vida, passió i miracles, però també s'ocupen, en grau divers segons llur finalitat, de donar detalls sobre el càstig i la mort que patiren els causants del martiri del sant bisbe: la reina Bruniquilda i el seu net Teodoric II, rei de Borgonya, als quals el diocesà de Viena retreia llur mal govern i llur no millor conducta personal.

En efecte, segons la tradició hagiogràfica, Desideri morí lapidat. Però tot seguit els esmentats monarques foren derrotats per Clotari II (613-629), que veié morir primer Teodoric per una disenteria i presencià després la mort violenta de Bruniquilda, la qual ell mateix feu torturar lligant-la a la cua d'un o de diversos cavalls desbridats. L'escena d'aquesta cruel i ignominiosa execució fou molt recordada en les miniatures medievals. No tant, curiosament, la lapidació de Desideri, que sembla relegada a un segon lloc.

Cal tenir també present que la finalitat de totes tres vides no és completament idèntica. Almenys, en les dues primeres, hom diria que és doble. De fet, en el text escrit per l'erudit rei Sisebut, ultra l'objectiu pietós, consubstancial a tota obra hagiogràfica, alguns estudiosos hi han vist un pamflet antifranc.⁶ Per part nostra, hi entrelluquem sols un cert punt de posició antifranc, molt subliminar, en l'acarnissament verbal de Sisebut sobre Teodoric, el qual considera «totius hominem stultitie

5. Vegeu M. S. GROS I PUJOL, «Fragments de passioner i de leccionari del santoral de la Biblioteca Episcopal de Vic, dels segles IX-XIII», *Miscel·lània Litúrgica Catalana*, 26 (2018), p. 110-111.
6. E. DIEHL, «Sisebutus», a *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, Alfred Druckenmüller, 1927, 3:A1, col. 365; J. N. HILLGARTH, «Historiography in Visigothic Spain», a *Visigothic Spain, Byzantium and the Irish*, Londres, Variorum Reprints, 1985, p. 286; M. C. DÍAZ Y DÍAZ, «Passionnaires, légendiers et compilations hagiographiques dans le haut Moyen Âge espagnol», a *Hagiographie, cultures et sociétés, IV-XIIe siècles (actes du colloque organisé à Nanterre et à Paris, 2-5 mai, 1979)*, Paris, Études Augustiniens, 1981, p. 53; i del mateix autor «Introducción general», a Isidor de SEVILLA, *Etimologías*, edició a cura de J. Oroz Reta i M. A. Marcos Casquero, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1982, p. 32. És també d'aquest parer M. SIMONETTI, *La produzione letteraria fra romani e barbari (sec. V-VIII)*, Roma, Istituto Patristico Augustinianum, 1986, p. 153.

dignum», diagnòstic que, al mateix temps, també podia satisfer Clotari, que diríem que era l'objectiu principal a aconseguir.

Efectivament, ja altres autors, amb qui estem més d'acord, han cregut veure en l'obra de Sisebut un intent d'aproximació diplomàtica a la monarquia franca. No pot semblar inversemblant aquesta interpretació, perquè no debades la victòria final de Clotari II, rei de Nèustria, li permeté, després de la desaparició de Teodoric i de l'àvia d'aquest, Bruniquilda, de recuperar els regnes de Borgonya i d'Austràsia, i aconseguir així una reunificació amb la qual Clotari esdevingué un rei més poderós.⁷ Es tractaria, per tant, d'un intent per part de Sisebut de dur a bon terme una política conciliadora amb el nou sobirà franc, en un moment en què, en les encertades paraules de L. A. García Moreno, era «tanto más necesaria para la seguridad de Septimania ahora que las fuerzas francas se encontraban unificadas en manos de un solo monarca».⁸

Nogensmenys, no falten els estudiosos que han vist sols un propòsit religiós en l'obra de Sisebut, entre ells, F. Brunhöltz i un primer J. C. Martín.⁹ Aquest darrer estudiós, però, en publicacions més recents es retracta de la seva opinió anterior i accepta que «le récit hagiographique sur la vie et la mort de l'évêque Didier de Vienne (+ 607; CPL, 1298) a été vraisemblablement rédigé afin d'attaquer la politique des souverains mérovingiens Brunehaut et son petit fils Thierry de Bourgogne et par un désir de réconciliation entre Wisigoths et Francs».¹⁰

7. J. FONTAINE, *Culture et spiritualité en Espagne du ive au viie siècle*, Londres, Variorum Reprints, 1986, p. 128; I. N. WOOD, «Forgery in Merovingian Hagiography», a *Fälschungen im Mittelalter: Internationaliter Kongress der Monumenta Germaniae Historica, München, 16-19 September 1986*, vol. 5, Hannover, Hahnsche Buchhandlung, 1988, p. 369-384.

8. L. A. GARCÍA MORENO, *Historia de España visigoda*, Madrid: Cátedra, 1989, p. 150.

9. F. BRUNHÖLZL, *Histoire de la littérature latine du Moyen Âge*, Louvain-la-Neuve, Brepols, 1990, t. 1, vol. 1, p. 94, i J. C. MARTÍN IGLESIAS, «Un ejemplo de influencia de la *Vita Desiderii* de Sisebuto en la hagiografía merovingia», *Revista de Filología Clásica*, 9 (1995), p. 185, creuen que no fou la intencionalitat política la causa primera de la composició de l'obra per part de Sisebut. Pel que fa a nosaltres, no veiem tan versemblant aquesta opinió, perquè res no impedeix que Sisebut se cenyís formalment a les pràctiques usuals del gènere hagiogràfic, es deixés guiar pel seu catolicisme i procurés alhora un atansament polític amb Clotari. Vegeu també J. C. MARTÍN IGLESIAS, «Verdad histórica y verdad hagiográfica en la *Vita Desiderii* de Sisebuto», *Habis*, 29 (1998), p. 293, i la nota 10.

10. J. C. MARTÍN IGLESIAS, «Sisebutus visigothorum rex», p. 409.

Pel que fa a la data de composició, s'ha situat entorn de l'any 613¹¹ i, amb major precisió, en el 615.¹² Atesa la finalitat principal que veiem en l'obra de Sisebut, és evident que una data de l'obra propera a l'inici del regnat de Clotari ens ha de semblar ben acceptable.

El text del rei visigot també ha estat considerat, i es continua considerant majoritàriament actualment, la primera redacció de la *vita et passio* de sant Desideri. Però en aquest punt ens permetem de discrepar, perquè, al nostre parer, es realitzaren consecutivament dues redaccions de la versió anònima d'un eclesiàstic merovingi, i la primera d'aquestes ens sembla la més antiga de totes per les raons ja arguïdes en un altre lloc.¹³

Des del punt de vista codicogràfic, les particularitats del nostre fragment de còdex són les següents: bifoli incomplet, conservat sencer en el full de l'esquerra i amb només un tallicó del foli de la dreta. El foli íntegre presenta actualment una alçada de 45 cm per 35 cm d'amplària. El marge superior no passa ara dels 2 cm; l'inferior és de 5,5 cm; l'exterior, de 6,5 cm, i l'interior, de 2,5 cm. La caixa d'escriptura, a dues columnes, fa 38 cm × 26,5 cm. L'intercolumni és d'1,5 cm. L'espai entre línies es manté constant en 1 cm, i la pàgina normal, no afectada per l'inici o el final d'un capítol o per la presència de caplletres, conté 42 línies d'escriptura. Les lletres fan 4 mm i, si tenen astes ascendents o descendents, arriben als 6 mm. Les marques de punxat, visibles a tots dos laterals del full conservat sencer, presenten el tipus rodó. Les línies de justificació i les directrius es veuen marcades a punta seca, però és una marca secundària feta damunt el costat carn del bifoli. El senyal directe devia fer-se damunt el costat pèl, i de dos bifolis en dos. El nostre, segurament, correspon al bifoli exterior del quadern.

La classe d'escriptura és la nova continental anomenada *minúscula carolina*. Bàsicament és un sol l'amanuense que copià el text, però el paràgraf de la primera columna del recto del primer full comprès entre el final de la línia 11 (*Nam quendam*) fins al final de la 14 (*littoris*) correspon a una altra mà secundària i esporàdica. Basti observar el mòdul més gran de la seva lletra, o que l'esmentat mot *littoris* no té el nexa *oR*, que

11. J. FONTAINE, «King Sisebut's Vita Desiderii and the Political Function of Visigothic Hagiography», a E. JAMES (ed.), *Visigothic Spain: New Approaches*, Oxford, Clarendon, 1980, p. 124.
12. J. C. MARTÍN IGLESÍAS, «Une nouvelle édition de la *Vita Desiderii* de Sisebut, accompagnée de quelques réflexions concernant la date des *Sententiae* et du *De viris illustribus* d'Isidore de Séville», *Hagiographica*, 7 (2000), p. 127-180.
13. Ens remetem de nou als arguments adduïts en J. ALTURO i T. ALAIX, «A New Codex».

usa habitualment la mà principal, o constatar l'ondulació del traç amb què indica la presència d'una abreviatura a diferència de l'amanuense ordinari que fa servir sempre un traç recte.

D'altra banda, cal advertir que el títol que anuncia la passió de sant Desideri al començament de la segona columna de la mateixa pàgina correspon a un tercer professional, aquest un rubricador especialitzat, al qual el nostre amanuense deixà advertit a l'extrem superior del marge de la dreta el text que havia d'escriure, cosa que feu amb una escriptura de mòdul petit i ara mig esborrada, cosa lògica perquè, complerta la seva missió, no tenia raó d'ésser que aquesta anotació tècnica fos llegida ni tan sols advertida pel lector. A més, com és habitual, aquestes lletres i la caplletra que segueix amb la primera línia de text de la passió estan acolorides de vermell. La caplletra és de mena zoomorfa (presenta el cap del que sembla un gos), però va acompanyada d'elements fitomòrfics.

Respecte a la morfologia de les lletres, cal destacar la marcada tendència a les formes rodones i una lleugera inclinació dextrogira; l'ús esporàdic de la eNa majúscula; el segon traç de la xeix no gaire llarg en general i sempre acabat amb un gir que es tanca cap a la dreta; l'ús, de tant en tant, de la I longa (*In, Innotuit, Inimica*); l'execució d'unes astes de les lletres tant ascendents (*b, d, h*) com descendents molt curtes (*f, p, q*); la essa sovint és sobreescrita en posició final de mot (*scelerati^s, anno^s, fortissimo^s*), i la erra de vegades presenta un traç inclinat afegit artificiosament al seu damunt (*ferre*).

L'enllaç *et* presenta l'ull superior de la *e* força més petit que no pas l'inferior i la *te* queda normalment a la mateixa altura que la *e* i sempre tanca aleshores el vèrtex cap a l'esquerra; alguna vegada, però, en què la *te* sobrepassa en altura la *e*, l'extrem superior de la *te* gira cap a la dreta; *ct* en general deixa separada la *ce* de la part superior de la *te* (*subtractis*), però alguna vegada també s'uneixen ambdues lletres en aquest punt (*cunctis*) o no formen enllaç (*nocturnum*). És característic també l'enllaç *rt*, que presenta un particular giravolt en la unió superior d'ambdues lletres (*uirtutibus*).

El copista utilitza sempre el nexa *oR*, i hom testimonia una sola vegada el nexa triple *UND*. La segona mà, l'esporàdica, fa servir el nexa *NS*.

El traç que indica abreviatura, com hem dit, és recte. Els finals *-us* s'indiquen per mitjà d'un semicercle acabat amb un puntet a la manera del nostre actual signe d'interrogació (*corpus, Vincencius, acerrimus, omnibus, parentibus, eius, ipsius, cuius*). No trobem testimoniats aquí el final *-us* usat en verbs.

El pronom relatiu i la partícula enclítica *que* abreugen amb el semicolon, això és, un punt i una coma (*adque, queque*).

El pronom *qui* s'abreuja amb la *i* sobreposada.

L'adverbi *non* normalment s'escriu abreujat *non*, però esporàdicament també apareix *non* o escrit sencer.

El genitiu *temporum* el trobem abreujat *temporum* i *temporum*.

Particular és l'abreviatura de *postmodum* amb una mena de semicercle damunt la *o* per representar la essa omesa: *postmodum*.

Altres abreviatures usuals són: *condam, contra, cum, dum, enim, hinc, Inde, nam, nequam, numquam, terris*.

Els finals en *-oRum* i *-aRum* sempre fan servir la *R* rodona en nexa amb una línia obliqua que travessa el darrer traç de la *R* que s'executa en sentit paral·lel a la línia base de l'escriptura. Algunes vegades, la realització cursiva del traç oblic crea un llaç característic semblant a un 8 (*gestoRum*) i, de tant en tant, aquests finals estan hipercharacteritzats amb un traç horitzontal al damunt de *oR* o de *aR* ja abreujats prèviament segons les maneres adduïdes (*eoRum, multoRum, aquaRum, scripturaRum*). Només a final de línia també trobem l'abreviatura *tenebrarum*.

L'escrivà utilitza, no sempre, però sí força sovint, els accents gràfics per indicar les paraules esdrúixoles (*alícuius, cóntulit, éxtulit, prosápiem, órrido, rémigés, uelámine*).

Esporàdicament també usa les ratlletes diacrítics damunt dues *is* seguides (*transíit, uestigíís*). Igualment recorre a la *e* caudada amb un propòsit simplement diacrític (*aetas, esse, gramaticae*); o compagina el valor diacrític amb el del nexa equivalent al diftong *ae* (*aecclisiae*). No manquen en aquest punt les hipercorreccions (*aedoccatus, aelementa*). El diftong *ae* i la forma monoftongada conviuen, amb preferència pel segon estil (*haec, hec*).

Des del punt de vista ortogràfic cal destacar la tendència a la reduplicació consonàntica (*aedoccatus, famma, oppinione, stillo, ymmitacione*); o a la reducció per hipercorrecció (*coruscauit, gramaticae, sico*). També observem un ús no etimològic de la *hac* o la seva omissió (*órrido*), com era característic en l'anterior escriptura visigòtica (*hactibus, honusto, hordinem*). Davant *pe* prefereix la *ena* a la *ema* (*conpares, inparem*).

El conjunt de particularitats morfològiques i brauigràfiques de l'escriptura del nostre bifoli, que procedeix de la relligadura d'un procés que enfrontà el monestir de Santa Maria de l'Estany amb la vila de Moia

segons una anotació del segle XVI,¹⁴ el creiem idèntic a la cal·ligrafia del sacerdot Isarn, de qui conservem, en versió original, un diploma del 9 de novembre de l'any 981 i un altre del 9 d'abril de 1007. És a aquest escrivà, doncs, a qui gosem atribuir l'autoria de la còpia del passoner, que realitzaria potser amb més probabilitat a final del segle X que no pas a inicis de l'XI. I és que en la nova centúria sembla desmillorar la cal·ligrafia, segurament a causa d'una edat ja avançada.

El document de l'any 981 ens mostra, per contra, un escrivà amb empremta i curós, tendent a arrodonir la morfologia de l'escriptura. Inicia el text amb una caplletra C, d'un estil fàcil de trobar en els còdexs coetanis. Les as són grosses i arrodonides com les del còdex; esporàdicament usa la I longa (*Iuramentum*); els finals en nexes *-oRum* fan el típic enllaç identificat en el manuscrit; fa servir el nexes NT (*iuraNT*); també usa el traç oblic superposat a les erres minúscules (*Ermetruites, iurando, ordiNauit, resonat*); alterna el diftong *ae* i la *e* caudada (*haec*), també de vegades recorre al diftong *ae* o a la *e* caudada sols per hipercorrecció (*inmouilae*); duplica les consonants (*poccula, ressidebat, Vicco*) o les simplifica (*caliditas, literas, solictos*); algun cop usa l'accent gràfic (*fémina*); l'enllaç *ct* es fa sense unió completa; l'enllaç *rt* presenta un giravolt a la part superior (*mortuo*); usa la *i* sobreposada per abreujar el pronom *qui*; fa servir la *N* a interior de mot (*uiNNum*); prefereix usar *ena* abans que *ema* davant la *pe* (*conprobandam*). Els finals en *-us*, però, els fa aquí amb el signe que recorda una *essa* amb puntet a sota, també per als verbs (*Alaricus, manibus, dicimus*). Una *O* majúscula presenta la forma semblant a un 8 (*Omne*).

14. És realment una llàstima que actualment sembli extraviat el fragment d'un altre passoner procedent de Moià que va donar a conèixer Joan Ainaud de Lasarte. Era aquest, segons l'erudit historiador de l'art, un «folio en pergamino procedente de la tapa del volumen titulado *Capbreu de Massanet* (año 1606), en el Museo de Moyá. Mide 45,5 x 33 cm. y en el recto lleva todavía el número xxxviii de la foliación del manuscrito original del que procede. Letra de hacia 1200, muy correcta». Però ja es veu que, ni per la datació proposada, ni pel nombre de línies d'escriptura indicades, no pot tractar-se d'un *membrum disiectum* del nostre passoner, tot i la quasi coincidència de format. Ainaud, que transcriu el text del foli desaparegut de Moià, ja assenyala, d'altra banda, que «su independencia respecto del Pasionario Hispánico debió ser completa», i el presenta com a un exemple «inédito hasta la fecha dentro del tipo de manuscritos usados en Cataluña con escasa o nula dependencia de los antiguos Pasionarios hispánicos». J. AINAUD DE LASARTE. «Supervivencias del Pasionario Hispánico en Cataluña». *Analecta Sacra Tarraconensia*, 28 (1955), p. 19-20.

Del diploma de l'any 1007, ens limitem a remarcar, a més de la susdita desmillora general de la cal·ligrafia, l'ús persistent de la *R* després de traç convex (*coRtelio*, *memoRia*, *MoRgadus*, *pRimis*, *qRtas*).

Per una altra part, atesa l'època de fundació del monestir de l'Estany, semblaria que, si més no d'antuvi, el còdex fou produït per a la catedral de Vic, sense que calgui ni tan sols pensar que després passés al susdit cenobi. Prou bé hauria pogut sortir de Vic el mateix segle *xvi* per a ser reaprofitat com a simple relligadura.

D'aquest Isarn disposem de pocs diplomes, però creiem que hom li pot atribuir també la còpia d'altres còdexs vigatans. Sense haver procedit, ara com ara, a un examen exhaustiu, també considerem sortits de la seva mà els següents:

- Sant Gregori, *Homiliae xl in Euangelia*, lib. I, fragments textuais de les hom. 9, 10 i 11. Procedeix també de l'Estany. Frag. XXV-23.
- Lliçoner de la missa, retalls. Procedeixen de Sant Julià de Vilatorrada. Frag. IV-5 i IV-34.
- Lliçoner de la missa. Procedeix de Sant Boi de Lluçanès. Frag. IV-7.
- Lliçoner de la missa. Procedeix de Vic. Frag. IV-21.
- Lliçoner de la missa. Procedeix de Santa Eugènia de Berga. Frag. IV-44.

El text de Sisebut ha estat editat en distintes ocasions per E. Flórez, B. Krusch, J. Gil i J. C. Martín.¹⁵ Però la versió que ofereix el nostre manuscrit (V) presenta notables lectures divergents (que marquem en cursiva), sovint errònies, per la qual cosa, una vegada més, fa bona la màxima «recentiores non deteriores». El text de V és com segueix:

PASSIO SANCTI DESIDERII EPISCOPI, QUI PASSUS EST SUB
TEODERICO REGE ET BRUNICHILDE REGINA X^o KALENDAS
FEBRUARII

1. Pro ymmitacione presencium, pro aedificacione hominum futurorum, *prius* sanctis exercendis studiis succedencium

15. També el pare F. Fita oferí algunes lectures a Krusch, que aquest incorporà a la seva edició.

temporum *uita* sancti martyris scribere Desiderii disposui, queque nostre *condicionis fidelissima* fidelis famma innotuit sico magis stillo quam uerbis honusto *sceleratis innotuit, adesse* nobis flagitans Dominum *in futurum: qui facientibus uirtutibus se* nec inmerito contulit potestatem, *corpore* mentis hac linguae nostre discuciens ad aennarrandum gestorum hordinem indignis nobis conferat facultatem.

2. Hic uir de *scemate* claro Romanis a parentibus *ortis*, ab ipsis cunabulis Deo sacratus, nobilissimam satis trahebat prosápiem. Qui cum annos quo fas est *decori* contigisset legitimos, traditur ad studia *liberarum litterum*. Nec multa morula, concrecente *sensu* sui uigore iam *ductus* transcendens, plenissime *gramaticae* aedocatus, diuinas auctoritates mira *sceleritate* retinendo explicuit. Fuit enim capacitate strenuus, *recorda cum* memoriosus, ingenio *nimis* acerrimus *et, quod hominibus maius est, in omni sensu accione prebuit firmi* carceratoque solacium, peregrino ospicium, nudo uestiuit amictum. Non illum cunctis inimica elacio uirtutibus éxtulit, non languida *temulenta* sauciauit, non ciborum nimia presumpcio *honorauit*, non uorax libido *consumpsit*, non fallax *mendacitas denunciauit, non cupiditas, non cupiditas nocitura* persuasit. Cumque talibus diuino fauore uirtutibus polléret et, *aetas* temporum pubertatis elapsas, iuueniles annos non desideria *carperet*, famma bonum, *opinionem* crescente, *aspargit* et opera luminis a uero lumine condonata multis in regionibus coruscauit.
3. Multarum denique urbium pro beneficiis *populis* capiendis eum sibimet episcopum poposcerunt. Qui reluctans tanti misterii, ut se *habens* humilitas, inparem fore indignum se fatebatur. Tandem non uoluntarium quam impulsum, multis precibus exoptatum, pontificem *aeclesiae* Viennensis promeruit. Quam susceptam, *prediccacio* cautissima remouit *ira* litigiosum, a mendositate fallacem, a rapacitate cúpidum, a flagiciis libidinosum. *Temulencia* sobrietate aedomuit, uoracitatem *abstinencie* superauit, *discordia* karitatis *munera* uicit, superbiam *humilitatem* sincera conpescuit, *incertissimum* uigilancia *cernere* excussit. Edocuit in elemosinis esse largiores gratificos, in oracione conpunctos, in amicitia fixos, in rebus *diuidicandis* sollicitos, in omni semper accione *dissertos*. Sed hec omnia exemplo magis quam uerbis edocuit, sciens Dominum ad futurum non tam eloquia quesiturum quam opera.

4. Ista dum, Christo *contendente*, geruntur, auersus conuersis et conuersus auersis, inuentor *amichi* mortis ingemuit, adque contra militem Christi omni genere septus telorum se ipsum pugnaturus inuexit. Nichil sane caliditas aduersantis *preualit*, nichil uirum Dei *calamitas a* nequicia *doccuit*, quem gracia Redemptoris spiritualibus armis armauit. Tandem spiritus nequam quendam pestifere mentis hominem uirus *sui per hos* sauciauit et concinnaciones criminum in eius *suis* uisceribus poccula uenenata transfudit, quatenus hos nephandum, quod malígnis sensibus auxit, adletam Domini *aque mens* infamaret. Persuasit quosdam in suo *crimine* conpares et aduersus famulum Saluatoris talia fraudis documenta fraudator *adoptauit*: regnante simul scilicet Teuderico, tocius hominem stulticie dignum, et *fautrice* pessimarum arcium, malis *amiciciam* Brunichildem, quendam pariter matronam conueniunt, que erat prosapiae nobilis, sed mente deformis. Iusta uocabulo, turpis *iuncto*, deccus in nomine, sed *deccus* in opere, bonis indigua, nimium de malis honusta, a *ueritatis extranea*, a crimine numquam discreta. *Quem* instructa in concilio *quesita* est a beatissimo uim stuprum Desiderio esse sibi condam inlatum; mirantibus cunctis, talibus in rebus fore Dei seruum *inplícitum*, *criminationis eiecta commercia aduersum* eum *ferre pensabat*. Sed presidentes sententiam contra insontem iuxta pridem machinaciones abtatas ausu temerario male *sana* dederunt. Quem *tam* homines punituri ab honore priuato exilio *de monasterio* in insula *ligarunt*. Cuius abiectio fuit summa *felicitas*, *contumelia* prespicua sanctitas, degradacio aeterna felicitas. Subrogatur ei pseudosacerdos Domnulus quidem nomine, seruus *sane diabolis*, et quantum uir Dei crescebat uirtutibus copiosis *et* contra hactibus ille fedebatur nephandis.
5. In eo sane monasterio cum beatam uitam beatus degeret martir, stipem *mentis* flagitans pauper aduenit, cuius ora *ingencia silentii laus erat et articulata* uocis officium perpetua taciturnitas obcelabat. Quem Pater omnipotens precem sui militis non obmittens *munera* simul et idoneum *eloquium* fecit. *Haec enim per quod* gestum est oppinione uulgata, famma bonum tacere non potuit, sed magis uniuersa perlustrans ad multorum noticiam duxit, unde factum est *spes* recuperande salutis ad eum multitudo languencium curreret. Nec *desuerunt* beneficia Domini ad sanandum pro quibus Dei famulus saluatorem exoratus est Dominum.

6. *Sufficientem, ut opinor, de gracia sanitatum sermo generalis emicuit. Sed ne concineris oracio de nimia breuitate ianuam prescrutantis obseruando recludit, specialiter quedam, quacumque potui continuatione, hinc opere prenotandum studui. Quidam ueteres semper obfuscanti tenebris tempus obtinebat nocturnum et sine lumine uultum; quos miles dominicis órrido tenebrarum uelámine sagrato ad cupidum fulgidum lumen per Dei gracia orans reuocauit.*
7. Post *alia egri*[...]

En el capítol 1, la lectura *prius* sembla un error per *pro*, tal com transcriuen els altres manuscrits i accepten tots els editors anteriors. *Vita* en comptes de *uitam* tampoc no és acceptable. També sembla preferible *cognitioni* a *condicionis*. No veiem tan clar, però, que l'afegit *fidelissima* de V sigui completament rebutjable. També pot deixar un punt de dubte la preferència de *faleratis* a *sceleratis*. No així la lectura de *innotui* en comptes de *innotuit*. La variant de V *in futurum* sembla que abona la probabilitat suggerida per J. Gil en favor de *ad futurum*. I el *quae* que en l'edició de Martín precedeix *adesse* no el veiem necessari. *Facientibus, se i corpore* s'han d'esmenar, en efecte, en *faciendis, ei i torporem*.

Pràcticament totes les variants que ofereix V en el capítol 2 són millorades pels altres manuscrits. En efecte, ens sembla preferible *stimate* a *scemate*, *ortus* a *ortis*, *doceri* a *decori*, *sensus* a *sensu*, *doctos* a *ductus*, *grammatica* a *gramatice*, *celeritate* a *sceleritate*, *recordatione* a *recorda cum*, *temulentia* a *temulenta*, *onerauit* a *honorauit*, *demutauit* a *denunciauit*, *metas* a *aetas*, *caperet* a *carperet*, *opinione* a *opinionem* i *sparsit* a *aspargit*.

La seqüència *sensu accione prebuit firmi* és el text que queda després d'un salt en *in omni sua actione compunctus : esurienti iuxta euangelium uictum, sitienti obtulit potum, prebuit infirmo*. I la repetició *non cupiditas* sembla deguda a una diplografia.

No és tan clar si s'ha de preferir *litterarum* a *liberarum litterum*, si interpretem que aquí es volia dir *liberarum litterarum*. Tampoc no sembla evident si és millor *animi* a *nimis* o *his omnibus* a *hominibus*. Les variants de V *consumpsit* en lloc de *corruptit* i *mendacitas* en lloc de *mendositas* són igualment admissibles.

En el capítol 3, no hi ha cap variant de V que puguem preferir a les dels altres còdexs o a l'esmena dels editors precedents. Les lectures *populi, habet, ecclesia, predicatione, ab ira, temulentiam, abstinentia, discordiam, munere, humilitate, inertissimum, torpore, diiudicandis, discretos* són evidentment

millors que no pas *populis, habens, aecclesiae, predicacio, ira, temulencia, abstinencie, discordia, munera, humilitatem, incertissimum, cernere, diuidicandis, dissertos*.

El capítol 4 no aporta tampoc gairebé res de millor. I és que considerem preferibles les variants *concedente, amicus, preualuit, calamitosa, nocuit, uipereo, uisceribus, euomens, abtauit, fautricem, amicissimam, in acto, dedecus, ueritate, que instructa, criminatione sed obiecta commentitia aduersus eum ferre pensabat, sanam, quem statim, contumelium, quidem diabolis* a les de V: *contendente, amichi, preualit, calamitas a, doccuit, sui per hos, suis uisceribus, aque mens, adoptauit, fautrice, amiciciam, iuncto, deccus, ueritatis, quem instructa, criminationis eiecta conmercia aduersum eum ferre pensabat, sana, quem tam, contumelia, sane diabolis*.

Només potser podem donar preferència a V en *crimine compares* en lloc de *nomine compares, a ueritate* (no *ueritatis*, és clar) *extranea* en lloc de *a ueritate externa*, i a *quesita* en lloc de *questa*. I ens quedem en la indecisió de si hom pot acceptar *de monasterio in insula ligarunt* en lloc de *ad monasterium insula religarunt*, i si s'ha de mantenir *cuius abiectio fuit summa felicitas* en lloc de la conjectura de Martín *cuius abiectio fuit summa sublimitas*. També veiem un punt de possibilitat en *et contra* enfront de *e contra*.

Pel que fa al capítol 5 també ens semblen més adequades les lectures dels altres manuscrits en comptes de les de V en *mente, ingenita silentia clausarant et articulatae, munere, eloquio, hoc nempe quod, spe, defuerunt* en lloc de *mentis, ingencia silentii laus erat et articulata, munera, eloquium, haec enim per quod, spes, desuerunt*.

En el capítol 6 ens hem de decantar igualment en favor dels altres manuscrits en *sufficenter, concinnis, recludat, huic opere, obfuscati, obtinebant, dominicus, segregato, cupitum, gratiam* en lloc de *sufficientem, concineris, recludit, hinc opere, obfuscant, obtinebat, dominicis, sagrato, cupidum, gracia*.

Finalment, el capítol 7, en V, comença amb un *alia* que, òbviament, s'ha d'esmenar en *talia*.

Figura 1. Sisebut, *Vita et passio sancti Desiderii*. Passioner, final del s. x. Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, Frag. XXIV-3, detall. © Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

Figura 3. A. Detall d'un diploma escrit pel sacerdot Isarn el dia 9 de novembre de l'any 981. Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, cal. 6, núm. 685. © Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

Figura 3. B. Detall d'un diploma escrit pel sacerdot Isarn el dia 9 d'abril de l'any 1007. Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, cal. 9, episc. II, núm. 15. © Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

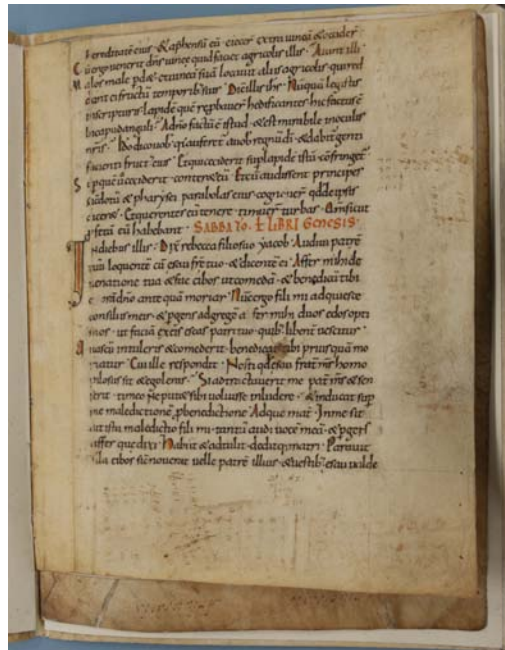

Figura 2. Mestre de Boucicaut, *La mort de la reina Bruniquilda*, detall, 1413-1415. Los Angeles, The J. Paul Getty Museum, Ms. 63, fol. 282. © The J. Paul Getty Museum.

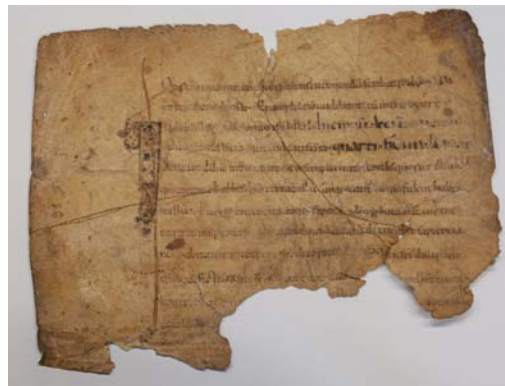

Figura 4. Gregori I, papa. *Homiliae XL in Euangelia*. Procedeix de Santa Maria de l'Estany. Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, Frag. XXV-23. © Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

Figura 7. Lliçoner de la missa. Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, Procedeix de Vic. Frag. IV-21. © Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.

Figura 8. Lliçoner de la missa. Procedeix de Santa Eugènia de Berga. Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, Frag. IV-44. © Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic.